

УДК 347.15/17

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.1.22>**I. В. Давидова**

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0001-5622-671X>

В. О. Токарева

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0002-8409-1477>

ЗАХИСТ ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ, ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ОСІБ

Статтю присвячено дослідженню питань захисту права на повагу до честі та гідності, ділової репутації публічних осіб. Проаналізовано українське законодавство яке регулює захист гідності та честі, ділової репутації фізичної особи. Міжнародно правове законодавство приділяє увагу регулюванню статусу особи, які обіймають державні посади, реалізації їх права на захист поваги до честі та гідності, ділової репутації.

Увага приділена аналізу практики ЄСПЛ з питань захисту права на повагу до честі та гідності, ділової репутації публічних осіб. З'ясовано, що ЄСПЛ вважає держаних службовців, суддів, співробітників правоохоронних органів, більш вразливою категорією осіб у порівнянні із політичним діячам (політики). Суд наділяє держаних службовців, суддів, співробітників правоохоронних органів правом вимагати захисту від безпідставних нападок з метою збереження довіри населення та належного виконання покладених на них функцій. З'ясовано, що ЄСПЛ звертає увагу на необхідність відмежування тверджень про факти від оціночних висловлювань та не визнає їх порушенням та недопускає притягнення до відповідальності за оціночні висловлення та судження. З'ясовано, що захист права на повагу честі та гідності певною мірою є досить близьким з рештою особистих немайнових прав. З одного боку правом на свободу думки та слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, правом на доступ до публічної інформації та з іншого боку правом на повагу людської гідності, гарантіями не втручання у особисте та сімейне життя (правом на приватність), захист правом на спростування недостовірної інформації про особу. З'ясовано, що ЄСПЛ при вирішенні справ про захист права на повагу до честі та гідності, ділової репутації публічних осіб приймає до уваги характер соціальних зв'язків в межах яких відбувається поширення інформації, сумлінність отримання та мету яку переслідує поширювач інформацію при її оприлюдненні.

Ключові слова: захист честі, гідності та ділової репутації; публічні особи; особисті немайнові права; поширення недостовірної інформації, правосуб'єктність фізичних осіб; відшкодування завданої моральної шкоди; демократичне суспільство; свобода слова та засоби масової інформації; оціночні судження; приватні інтереси; суспільний інтерес.

Постановка проблеми. Повага до честі, гідності та ділової репутації особи є одним із найважливіших принципів демократичної держави. Поняття честі та гідності, ділової репутації порівнюються з повагою до особистості, співвідносяться з мораллю та правом, визначають ставлення до людини як найвищої суспільної цінності. Поряд із цим, питання захисту честі, гідності та ділової репутації публічних осіб стикається із потребою пошуку належного балансу між реалізацією права на свободу

думки та слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, правом на доступ до публічної інформації та з іншого боку правом на повагу. З одного боку, до публічних осіб прикута увага суспільства, зокрема, зустрічається й критика їх діяльності та вчинків. З іншого боку, поширення вочевидь недостовірної або ганебної інформації про публічних осіб здатне негативно вплинути на забезпечення правопорядку. Зазначене в сукупності свідчить про актуальність вивчення питань щодо захисту права на

повагу до честі та гідності, ділової репутації публічних осіб.

Метою статті є дослідження специфіки теорії та правозастосовчої практики захисту права на повагу до честі та гідності, ділової репутації публічних осіб.

Стан дослідження теми. Питанням захисту честі, гідності та ділової репутації вітчизняні науковці приділяють значну увагу, як на рівні наукових статей, так і на рівні ґрунтовних наукових досліджень. До останніх можемо віднести дисертаційні роботи Стефанчука Р.О. «Цивільно-правовий захист честі, гідності та репутації», Саприкіної І.В. «Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України» (за матеріалами судової практики). Що ж до вивчення особливостей захисту честі, гідності та ділової репутації публічних осіб, то мають місце поодинокі роботи в даному напрямку. Наприклад, заслуговує на увагу дослідження Можаровської К.В. «Процесуальні особливості розгляду справ про захист гідності, честі та ділової репутації публічних осіб». Однак, дані питання розглядалися лише з точки зору процесуального права, що не дає можливості більш широко поглянути на проблему.

Виклад основного матеріалу. Фізична особа, особисті немайнові права якої порушені внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації (ч. 1 ст. 277 ЦК України).

Відповідно до положень Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 № 1 (далі - Пленум Верховного Суду України) недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені) (п. 15)[1].

Випадки звільнення від відповідальності передбачені ст. 30 Закону України «Про інформацію», яка передбачає, що ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання

мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості. Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи у тому самому засобі масової інформації з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку. Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду.

Доцільно зазначити, що звільнення від відповідальності за ст. 30 Закону України «Про інформацію» може мати місце з урахуванням системного аналізу ст. 5 цього ж Закону, де закріплено право кожної особи на інформацію, яке передбачає можливість вільного доступу, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів. Реалізація прав на інформацію не повинна порушувати суспільні, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні, та інші права, свободи, законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [2].

Також звільняються від відповідальності редакції та журналісти за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або являють собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста у випадках, передбачених ст. 42 Закону України «Про друковані засоби інформації (пресу) в Україні»: 1) ці відомості одержано від інформаційних агентств або від засновника (співзасновників); 2) вони містяться у відповіді на запит на інформацію, поданий відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», або у відповіді на звернення, подане відповідно до Закон України «Про звернення громадян»; 3) вони є дослівним відтворенням публічних виступів або повідомлень суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб; 4) вони є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим засобом масової інформації

ції з посиланням на нього; 5) в них розголошується таємниця, яка спеціально охороняється законом, проте ці відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом; 6) законом передбачено звільнення або непритягнення до відповідальності за такі дії [3].

Крім того має прийматися до уваги реалізація права осіб на доступ до інформації згідно положень Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Під час розгляду справ про захист гідності та честі публічних осіб Пленум Верховного Суду України звертає увагу, що мають прийматися до уваги юридичний склад правопорушення, одним з елементом якого є поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності. В свою чергу відповідно положень цього Пленуму недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені) (п. 15).

У п. 21 Пленуму Верховного Суду України звертається увага на те, що при поширенні недостовірної інформації стосовно приватного життя публічних осіб вирішення справ про захист їх гідності, честі чи ділової репутації має свої особливості. Суди повинні враховувати положення Декларації про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації, схваленої 12 лютого 2004 року на 872-му засіданні Комітету Міністрів Ради Європи, а також рекомендації, що містяться у Резолюції 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи про право на недоторканість приватного життя.

Публічними фігурами згідно із вищезазначеною Резолюцією є особи, які обіймають державні посади і (або) користуються державними ресурсами, а також усі ті, хто відіграє певну роль у суспільному житті (у галузі політики, економіки, мистецтва, соціальної сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі).

Декларація про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації звертає увагу на те, що публічні особи (оскільки політичні діячі та посадові особи, які обіймають публічні посади або здійснюють публічну владу на місцевому, регіональному, національному чи міжнародному рівнях, вирішили апелювати до довіри громадськості та погодилися «виставити» себе на публічне політичне обговорювання) підлягають ретельному громадському контролю

і потенційно можуть зазнати гострої та сильної громадської критики у засобах масової інформації з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції. При цьому зазначені діячі та особи не повинні мати більшого захисту своєї репутації та інших прав порівняно з іншими особами (ст. 3, 4, 6).

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод у ст. 10 передбачає «право кожного на свободу вираження поглядів, яке включає свободу дотримуватися власної думки, отримувати та поширювати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади, незалежно від кордонів. Захист честі, гідності та ділової репутації гарантується державою кожному громадянину, зокрема й державним службовцям, громадським діячам, депутатам та іншим публічними особам» [4].

Захист права на повагу честі та гідності певною мірою є досить близьким з іншими особистими немайновими правами. З одного боку правом на свободу думки та слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, правом на доступ до публічної інформації та, з іншого боку правом на повагу людської гідності, гарантіями не втручання у особисте та сімейне життя (правом на приватність), захист правом на спростування недостовірної інформації про особу. Уявляється, що під час розгляду питання пріоритетності того чи іншого слід приймати до уваги характер соціальних зв'язків в тих межах в яких відбувається поширення інформації, що ганьбить, враховувати цілі що переслідує особа при її оприлюдненні.

Усі соціальні зв'язки можна поділити на суспільні та приватні відносини. У публічних відносинах значення автономії волі особи значно нижче, у порівнянні із приватними відносинами [5]. Пріоритетність віддається правам, які забезпечують реалізацію суспільних інтересів або які наділяють особу правом реалізовувати свої права як члена суспільства та громадянина. Саме такий характер має свобода слова. Як у традиції США так і європейських країнах право на вираження свободи слова визнається значною цінністю та грає значну роль у демократичному суспільстві. Поряд із цим стаття 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. в якості межі реалізації даного права називає потребу приватних інтересів.

Привертає увагу Рішення Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ), яким напра-

цьовано значний досвід застосування статті 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Як свідчить судова практика, при розгляді питань щодо захисту честі та гідності, ділової репутації публічних осіб виникає чимало дискусійних питань. Так, специфіка стосовно оціночних суджень у справах про повагу до честі та гідності, ділової репутації публічних осіб обмовлена реалізацією принципу «підвищеної терпимості публічних осіб до критики», вираженого ЄСПЛ у своїй практиці. У справі «Lingens v Австрії» (1986) звернено увагу на те, що політичний діяч має проявляти значну стриманість у порівнянні з приватними особами з приводу вираження по відношенню до нього критики через його статусне становище [6]. Надалі дане твердження знайшло подальший розвиток у рішеннях ЄСПЛ при розгляді аналогічних справ щодо захисту честі, гідності та репутацію публічних осіб.

Аналогічну позицію ЄСПЛ відобразив у рішенні у справі *Oberschlick v Austria* (1991) та визнав за політичними діячами право на захист честі, гідності та ділової репутації. У даній справі журналіста було визнано невинним та доведено, що його висловлювання стосувалися не особистий якостей політичного діяча, а були викликані саме критикою його політичної діяльності та потребою привернення уваги інтересів суспільства до висловлювань діяча, проведення відкритої дискусії з цього приводу. [7]

Таким чином, у разі якщо критика діяльності публічної особи стосується тих аспектів життя та діяльності, що стосуються саме публічної сфери та мають суспільне значення, можливості захисту честі та гідності істотним чином зменшується. Поряд із цим, істотною умовою забезпечення реалізації права на свободу вираження думки та слова є сумлінність особи, поширювача інформації тобто таке розкриття інформації щодо діяча не має носити характер маніпулювання, шантажу, зведення рахунків або помсти, подана інформація має бути достовірною. Адже, у разі якщо реалізація права на свободу думки, слова, вільного вираження поглядів та переконань не переслідує суспільний інтерес, то відбувається втручання в простір приватності публічної особи, а у такому разі пріоритетним вже є забезпечення захисту праву на особисте життя.

Слід звернути увагу на те, що ЄСПЛ займає розмежувальну позицію у разі поширення інформації щодо держаних службовців, суддів,

співробітників правоохоронних органів, вважаючи дану категорію осіб більш вразливою, ніж політичних діячів, наділяючи їх правом вимагати захисту від безпідставних «нападків» (з метою збереження довіри населення та належного виконання покладених на них функцій). Означена позиція знайшла своє відображення у справі *Fedchenko v Russia* [8]. У решті рішень ЄСПЛ межі дозволеної критики діяльності публічних осіб визнаються більш ширшими. Проводячи таке розмежування ЄСПЛ приймає до уваги ступінь популярності особи та публічності, а також обсяг повноважень посадової особи. Відповідно, чим більш значний обсяг повноважень особи та ступінь популярності, тим більше така особа може бути обмежена у захисті права на повагу до честі та гідності.

ЄСПЛ звертає увагу на необхідність відмежування тверджень про факти від оціночних висловлювань та неприпустимість притягнення до відповідальності за оціночні висловлення та судження, про що можна зробити висновок в результаті аналізу постанов ЄСПЛ. Так, у справі *Lingens v Austria* ЄСПЛ визнав оціночними висловлювання представника ЗМІ по відношенню до федерального канцлера Австрії, як «низькопробний опортуніст», «аморальний», «негідний». У рішенні Суду наголошено про необхідність проведення значної різниці між фактами та оціночними судженнями та зазначено, що існування фактів може бути доведено, тоді як істинність оціночних суджень не завжди піддається доведенню.

ЄСПЛ у своїх рішеннях щодо скарг ЗМІ на порушення ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод звертає увагу на потребу забезпечення свободи поширення масової інформації відповідно до норм законодавства та міжнародно-правових актів та взятих зобов'язань державами. У справі *Skudayeva v. Russia* (2019) ЄСПЛ підкреслив, що національним судам слід шукати баланс між свободою слова та свободою засобів масової інформації, з одного боку, та правом публічної особи на честь та гідність – з іншого [9]. Суд також нагадав про важливість розрізнення інформації про факти та оціночні судження журналіста у зв'язку з можливістю подальшої оцінки його висловлювань з точки зору їх достовірності.

Слід констатувати, що критика діяльності публічних осіб у нових ЗМІ актуалізує значну низку дискусійних питань як в Україні так і решті європейських держав.

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що практика ЄСПЛ забезпечує реалізацію права на повагу до честі та гідності, ділової репутації публічних осіб та реалізації ними права на приватність за умови дотримання балансу суспільних інтересів. У разі якщо реалізація права на свободу думки, слова, вільного вираження поглядів та переконань не переслідує суспільний інтерес, то відбувається втручання в простір приватності публічної особи і у такому разі пріоритет має бути наданий захисту права на приватність. Суд, приймаючи рішення, враховує характер інформації щодо того, опубліковані данні про особу є фактами або ж оціночними судженнями, оцінює сумлінність особ-поширювача інформації; розкриття інформації щодо публічного діяча не може носити характер маніпулювання, шантажу, зведення рахунків або помсти; інформація має бути достовірною.

Список використаної літератури:

- Пленум Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 № 1
- Про інформацію Закон України 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1992, № 48, ст.650.
- Про доступ до публічної інформації 13.12.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2011, № 32, ст. 314.
- О нюансах защиты чести, достоинства и деловой репутации публичного лица Выпуск №23 (1067) від 05.06.2018 URL: https://pravo.ua/articles_category/vypusk-23-1067/
- Мальцев Г.В. Проблема частного и публичного права. *Социология власти*. 2003 № 3. С. 20-46.
- Case of Lingens v. Austria від 8.08.1986. URL: <http://www.echr.coe.int>
- Case of Oberschlick v. Austria від 23.05.1991. Application no. 15974/90 URL: <http://www.echr.coe.int>
- Case Fedchenko v. Russia від 11.02.2010. Application no. 33333/04 URL: <http://www.echr.coe.int>
- Case of Skudayeva v. Russia від 5.03.2019. Application no. 24014/07 URL: <http://www.echr.coe.int>

Davydova I. V., Tokareva V. O. Protection of the right to respect for honor and dignity, business reputation of public persons

The article explores the content of protection of honor, dignity and business reputation of public persons as well as the right to freedom of expression and opinion, identified the limits of the implementation of these powers. The article has both theoretical and practical value. The Ukrainian legislation regulating the protection of honor, dignity and business reputation of a natural person is analyzed. International legal legislation pays attention to regulating the status of public person, exercising their right to protect of honor and dignity, and business reputation. The special place in the article is paid to the analysis of the Human Rights Court practice on implementing the right to protection of honor and dignity, business reputation of public persons. The Human Rights Court considers civil servants, judges, law enforcement officers to be a more vulnerable category of persons compared to politicians. The court grants civil servants, judges, and law enforcement officials the right to claim against groundless attacks to maintain the implementation of their powers. The fact and evaluative opinion are found to differentiate in the Human Rights Court practice. The protection of honor and dignity is found to be quite close to others personal nonproperty rights: on the one hand, the right to freedom of thought and speech, the right to freely express one's views and beliefs, the right to access to public information, and on the other hand, the right to respect for human dignity, the right to privacy, the right to erase, the right to correct inaccurate information about a person.

The theoretical research, scientific views on the matter and the court practice are summarized and studied in the article, the proposals to improve the current legislation are formulated on this basis.

Key words: *protection of honor, dignity and business reputation; public persons; personal non-property rights; dissemination of false information, legal personality of natural persons; compensation for moral damage; democratic society; freedom of speech and mass media; evaluation judgments; private interests; public interest.*